

АГРАРНЕ ВИРОБНИЦТВО ЯК ОСНОВА ФУНКЦІОНУВАННЯ АПК

Л. М. Березіна, кандидат економічних наук

На розвиток взаємовідносин підприємств АПК значно впливають особливості аграрного виробництва як основної ланки у структурі агропромислового комплексу. Незважаючи на безліч публікацій щодо функціонування АПК, концептуальні аспекти щодо вдосконалення організаційно-економічних відносин між його структурними елементами відображено недостатньо. Потребують поглибленого дослідження стан і перспективи розвитку аграрного виробництва як основи функціонування АПК.

Аграрне виробництво, його сутність і зміст відображені у низці наукових розвідок окремих дослідників, серед яких П. Т. Саблук, В. М. Рабштина, М. Й. Маліка, Б. П. Дмитрук, Б. В. Губський та ін. Проте існує безліч питань, що сьогодні не охоплені науковими дослідженнями і практично не висвітлені у фахових публікаціях, серед яких і проблеми функціонування аграрного виробництва, його впливу на становлення ефективних відносин підприємств АПК. Переважно поділяючи погляди науковців стосовно згаданої проблеми, ми вважаємо, що слід поглибити розкриття сутності та змісту аграрного виробництва як системоутворюючої ланки АПК, що безпосередньо впливає на розвиток відносин між усіма підприємствами, що входять до його складу.

З метою розкриття теоретичних підвалин результативності аграрного виробництва як основи АПК, розвитку відносин між його складовими оптимізації товаропросування сільськогосподарської продукції і сировини у статі поставлено завдання дослідити ринок як важливу форму організації суспільного виробництва, стан його товарного забезпечення за рахунок національного аграрного виробництва, його впливу на розвиток відносин між

усіма складовими елементами агропромислового комплексу.

З метою пошуку способів оптимізації функціонування АПК і формування організаційно-економічних відносин між його структурними елементами варто зробити наголос на необхідності більш глибокого розуміння специфічних особливостей сфери аграрного виробництва.

Зауважимо, що основним чинником та відмінною специфічною рисою виробництва продукції аграрного сектора що формує на наступних етапах її просування певні переваги підприємств-виробників продуктів харчування, на наше переконання, є здатність класичних чинників виробництва – землі робочої сили та капіталу – адекватно реагувати на зміни кон'юнктури ринку. Розглядаючи землю як невід'ємний елемент аграрного виробництва, варто зазначити, що всі аспекти землекористування слід враховувати при пошуку способів удосконалення та трансформації організаційно-економічних відносин підприємств АПК.

Продуктивність рослинництва значною мірою залежить від якості землі та ефективності її господарського використання. Водночас галузь тваринництва буде ефективною та отримає можливості подальшого розвитку лише за умови ефективного землекористування [1].

Для сільського господарства характерні специфічні риси, що зумовлені рівнем і ефективністю господарського використання землі. Для господарських суб'єктів несільськогосподарської сфери АПК земля є важливою лише як просторова складова. Оскільки продуктивність праці в аграрному секторі безпосередньо пов'язана з біокліматичним потенціалом, то різні витрати праці зумовлюють і різну кількість отримуваних продуктів як споживних вартостей. Зважаючи на це, непересічного значення набуває саме економічна, у першу чергу

грошова оцінка землі. Така оцінка дає змогу визначити цінність землі кількісно: через валовий продукт, що характеризує продуктивність земель за декілька років, враховуючи рівень інтенсивності, а також окупності витрат, яких зазнав виробник, розрахувавши кількість продукції, яка припадає на одиницю витрат. Крім того, характеристика макроекономічних зрушень у державі потребує визначення диференціального доходу як величини додатково отриманого чистого доходу на відносно кращих землях.

Капітал, робочу силу та землю як чинники виробництва у процесі господарської діяльності підприємств АПК слід ефективно інтегрувати, що дасть підстави економічно обгрунтовано визначати параметри та виробляти необхідні для забезпечення населення продукти харчування, задовольняти потреби переробних підприємств агропромислового комплексу у сировині [2].

Ефективне аграрне виробництво забезпечує зайнятість значної кількості людей. Варто враховувати його сезонний характер при визначенні чисельності працюючих на інших підприємствах АПК, технологічно пов'язаних із підприємствами аграрного виробництва.

Аналізуючи демографічні аспекти та їх вплив на розвиток взаємовідносин підприємств АПК, варто зазначити, що відтворення населення у державі залежить від рівня добробуту родини, зміни макроекономічних процесів характеру інфляції темпів зростання заробітної плати та цін і тарифів на продукти, товари й послуги.

За останні 40 років населення України збільшилося майже на 9,0 млн осіб, або на 22,8 %, але темпи його зростання почали уповільнюватись: упродовж 1950–1959 рр. середньорічні темпи приросту становили 1,6 %; у 1989 р. – 0,3; у 1990–1991 рр. – 0,2 %; така тенденція зберігається і наразі. За прогнозами до 2016 р. населення України збільшиться приблизно на 0,3 % (150–200 тис. осіб). Між іншим, у низці областей (Вінницька, Житомирська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська) чисельність населення зменшується вже протягом 15 років. Сільське населення з 1960 р. зменшилося на 5,8 млн осіб.

Розвиток економіки зумовив подальше зростання міського населення: загальна чисельність населення України упродовж 1961–1991 рр. зросла на 20 %, міського – на 70, у структурі частка городян збільшилася з 47,9 до 67,8 % [3].

Сільському господарству як галузі економіки характерні перманентні коливання: наприклад, продукція рослинництва і тваринництва реалізується на ринках з високою конкуренцією де відбувається постійна зміна цін, разом з тим, попит на сільськогосподарську продукцію і сировину, продукти харчування, переважно є незмінним.

Переконані, що саме розвиток взаємовідносин між підприємствами АПК має стати тією рушійною силою, яка спроможна вплинути на захист інтересів безпосередніх виробників сільськогосподарської продукції і сировини, забезпечити стабілізацію діяльності всіх структурних елементів агропромислового комплексу, прискорити інтенсифікацію виробництва.

Досягнення зазначеного орієнтиру як одного з найвагоміших чинників ефективного аграрного виробництва залежить від формування адекватного попиту на його продукцію. Тут варто зробити висновок про те, що існування платоспроможного попиту національних споживачів на продукти харчування безпосередньо впливає на забезпечення збалансованого розвитку організаційно-економічних взаємозв'язків між підприємствами АПК.

Отже, господарський механізм взаємозв'язків підприємств АПК детермінує виробничі відносини, що складаються між суб'єктами агропродовольчого ринку, об'єктивно формує економічні категорії та інструментарій функціонування господарських структур, системи управління на засадах дотримання вимог об'єктивних економічних законів.

Варто зазначити, що провідна роль у забезпеченні ефективного функціонування механізму взаємовідносин підприємств АПК належить людському чиннику, що має суб'єктивний характер і підкоряється інтересам кожного індивіда з його потребами та мотиваціями.

Умови сьогодення під впливом як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників і тенденцій трансформації навколишнього середовища принципово змінюють загальну спрямованість дії сукупності елементів господарського механізму організаційно-економічних взаємовідносин підприємств АПК у напрямку їх орієнтації на забезпечення ефективності як сільського господарства, так і пов'язаних із ним сфер виробництва з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу з метою раціонального використання будь-яких ресурсів.

Основним критерієм, що дозволяє визначити адекватність господарського механізму підприємств завданням забезпечення соціально-економічної стабільності та подальшого розвитку АПК, вважається його спроможність оптимізувати функціонування економіки, забезпечити насичення агропродовольчого ринку переважно власними ресурсами.

Важливою особливістю, яка має вплив на розвиток взаємовідносин підприємств АПК, є те, що сільськогосподарському виробництву як головній галузі комплексу характерне перетинання економічних процесів і явищ у процесі відтворення з дією природних сил, де об'єктом діяльності людини є живі організми, розвиток яких відбувається за притаманними органічній природі законами. Саме процеси, що зумовлюють ріст і розвиток рослин і тварин у сільському господарстві, відбиваються на сутності господарської діяльності людей, що зумовлено об'єктивними чинниками – часом протікання виробничих процесів і тривалістю робочого періоду. Отже, в аграрному виробництві час, протягом якого певний продукт перебуває у виробництві, враховуючи і період, протягом якого він не піддається дії праці, не співпадає з часом, коли продукт збігається з часом дії праці.

Інша особливість сільськогосподарського виробництва зумовлена тим, що лише у ньому земля, на відміну від будь-яких інших галузей національної економіки, відіграє вирішальну роль: так, земля є знаряддям праці, адже у процесі господарювання задіяні її фізичні, хімічні, біологічні й інші особливості; у процесі обробітку землі, виконання технологічних

операцій (оранки, сівби, збирання урожаю) вона розглядається як предмет праці.

Наступною особливістю сільського господарства є те, що застосовувані технології виробництва продукції як рослинництва, так і тваринництва у ньому докорінно відрізняються від технологій, які характерні для виробництва сукупності інших галузей національної економіки. Так, предмет праці як вихідний матеріал у галузях обробної промисловості переважно від початку технологічного процесу містить усю фізичну масу матерії, яка поступово трансформується у предмети готової продукції, де під час виробничого процесу змінюється її форма та якісні параметри. Вихідним матеріалом для аграрного виробництва слугують тварини та рослини, що на початку технологічного процесу не містять усієї фізичної маси матерії, яку матиме майбутній продукт. Така матерія створюється саме у технологічному процесі виробництва під впливом розвитку і функціонування за законами природи, за участю праці людини.

Непересічна особливість сільськогосподарського виробництва випливає з того, що певною мірою воно близьке із добувною галуззю через окремі спільні риси, де природні умови мають переважне значення. Разом з тим, ці галузі різняться те, що продукція, вироблена у сфері промисловості, створена природним способом, її видобувають у готовому вигляді, без додаткових технологічних операцій, а у сфері аграрного виробництва її отримують внаслідок прикладання людської праці. У сільському господарстві триває накопичення енергії сонця (відбувається фотосинтез), а у промисловій сфері притаманне лише її витрачання.

Переплетіння економічних і природних процесів у сфері аграрного виробництва зумовлює специфічні особливості обігу виробничих фондів, а саме: вже йшлося у нашому дослідженні про головний засіб виробництва – землю; крім того, використовуються характерні лише сільському господарству основні фонди – це багаторічні насадження та продуктивна худоба; серед специфічних оборотних фондів вирізняють тварин на відгодівлі, корми, насіннєві матеріали тощо.

Побудова каналів просування сільськогосподарської продукції і сировини визначається різноманітністю форм обміну, кількістю ланок, особливостями продукції, можливостями та термінами її зберігання, вимогами до транспортування, станом техніко-технологічної бази усіх учасників ланцюжка.

З огляду на те, що виробництво значної кількості видів сільськогосподарської продукції та сировини є нерівномірним за регіонами та територіально розпоросеним по Україні, це зумовлює потребу залучення до процесів товаропросування широкої мережі заготівельних структур, які мають забезпечити заготівлі різноманітних видів продукції, концентрацію розпоросених ресурсів, вантажно-розвантажувальні операції з ними та транспортування до потенціальних споживачів.

Низку таких функцій традиційно здійснювала система заготівельно-переробного комплексу споживчої кооперації України, але сьогодні вона потерпає від низки економічних проблем [4], тому окремі функції виконує величезна кількість підприємств, часто без дотримання будь-яких принципів ринкового господарювання.

Отже, розвиток каналів товаропросування сільськогосподарської продукції та сировини одночасно дає поштовх розвитку прямих активних господарських зв'язків між окремими підприємствами агропромислового комплексу, що сприяє підвищенню рівня забезпечення потреб споживачів.

Таким чином, забезпеченість товарними ресурсами національного споживчого ринку значною мірою зумовлюється рівнем госпо-

дарювання в аграрному виробництві, узгодженістю дій усіх задіяних підприємств АПК, удосконалення господарських відносин між ними.

Перспективи подальших досліджень проблеми впливу аграрного виробництва на забезпечення стабілізації товаропросування та ринку продовольства в Україні об'єктивно визначають необхідність пошуку способів удосконалення організаційно-економічних відносин між підприємствами агропромислового комплексу у сфері інноваційного розвитку, зовнішньоекономічної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Юрчишин В. В. Аграрна політика в Україні на зламах політичних епох: історико-соціально-економічні нариси / В. В. Юрчишин. – К. : Науково-виробниче підприємство «Видавництво «Наукова думка» НАН України», 2009. – 366 с.
2. Ткаченко В. Г. Экономическая теория рыночных отношений: политэкономия, макроэкономика, микроэкономика : учебник / В. Г. Ткаченко, В. А. Сидоров, В. И. Богачев и др. – К. : Аристей, 2009. – 456 с.
3. Кушнір І. В. Розвиток сільськогосподарського виробництва України в умовах світової інтеграції / І. В. Кушнір. – Миколаїв : МДАУ, 2008. – 298 с.
4. Березін О. В. Стан та шляхи підвищення ефективності заготівельної галузі споживчої кооперації України : монографія / О. В. Березін, Л. М. Березіна, Н. В. Бутенко. – Полтава : РВЦ ПУСКУ, 2007. – 193 с.